

Marek Toman

(nar. 1967)

spisovatel a publicista. Věnuje se historickým románům s přesahem do současnosti a knihám pro děti.

V románu *Veliká novina o brozném mordu Šimona Abelese* (2014) zachytil nejednoznačnou pražskou legendu o domnělé vraždě, na pozadí napjatých křesťansko-židovských vztahů. V románu *Chvála oportunismu* (2016) pojednal českou historii z pohledu Černínského paláce v Praze, soustředil se na postavy J. Masaryka a R. Heydricha. V *Neptunově jeskyni* (2018) zachytil dějiny pražských česko-židovsko-německých Vinohrad a vily Grébovka očima tamní sochy Neptuna. V *Oku žraloka* (2018) se zabýval českými interbrigadisty, levičáky a trampy z pohledu Mirka Klecana, negativního hrdiny z Fučíkovy *Reportáže, psané na oprátce*. V mezižánrovém podobenství *Nutrie* (2019) pracuje s českou historií po roce 1989, jak ji prožívá rodina nutrií, která řeší, co s nově nabytou svobodou.

Tomanovu tvorbu pro děti otvírá *Můj Golem* (2009, ilustrace H. Puchová), v níž autor převyprávěl ikonickou legendu. *Cukrárna U Šilhavého Jima* (2018, ilustrace F. Loubat) vypráví o statečné knihovnici, jediné ženě v městečku plném drsných zálesáků, která mezi nimi propaguje krásy literatury. *Neskutečná dobrodružství Florentina Flowerse* (2019, ilustrace M. Rutová) líčí příběh z pirátského prostředí, v němž hoch z dobré rodiny musí pro nejkrutějšího pirátského kapitána znovu napsat knihy z jeho lodní knihovny. Obě knihy osobitě a s humorem pracují s klasickými literárními odkazy.

M. Toman pravidelně vystupuje s čteními, dílnami a představeními v knihovnách, školách a na festivalech v České republice a v zahraničí. Některé své knihy dramatizuje a uvádí je v autorském Divadle Čučka.

Ukázka pochází z knihy Zrádce, hrdina, spisovatel?, kterou vydá nakladatelství Novela bohemica v tomto roce. Jde o edici Klecanových milostných dopisů jeho španělské přítelkyni, doprovázenou esejem M. Tomana a životopisnou studií D. Majtenyiho.

Marek Toman: Hrdina, zrádce, spisovatel?

Milostné dopisy Jaroslava Klecana z Reportáže psané na oprátce

Z rány vytryskla krev, neuvěřitelně rychle. Během několika vteřin mi zalila hrudník až na břicho. Vznikl tmavorudý trojúhelník, jakýsi španělský vějíř obrácený vzhůru nohama. Podívám se dolů a je mi, jako bych i já sám byl najednou nohama vzhůru. Když si odhrnu tričko s dírou, uvidím další díрку hned vedle levé bradavky. Jsem statečný? Teď už mi nic jiného nezbyvá.

* * *

Kde je hrdina, musí být i zrádce. Hrdina vyčnívá z masy zbabělců, slabochů, nebo jen malověrných. Potřebuje ale svůj opak, aby vynikl. Toho, kdo se vydal opačným směrem.

Není to úplně fér. Být hrdinou – tak se člověk prostě narodí. Kdežto k tomu, aby byl zrádce, potřebuje nějaký ponurý talent navíc. Schopnost podlehnout své slabosti. Charakterovou vadu. A ještě svéráznou odvahu zachovat se jako mizera. Vyčlenit se z druhých – jednou provždy.

Jsi hrdina? Nebo zrádce?

Náš, nebo jejich?

Otázka stojí právě takhle, od dětských let. Protože člověk musí být buď jedno, nebo druhé. Každý se přirozeně pokládá za hrdinu, a zároveň v sobě dobře cítí malou, neodbytnou, zrádcovskou pochybnost.

Jaroslav Klecan

Jméno Mirka Klecana mě roky přitahovalo. Mělo pro mě své temné kouzlo. Vábil mě šarmem desperátů z dobrodružných filmů? Ten pro mě rozhodně měl, a jinak jsem o něm věděl pramálo. Padouch bývá snad zajímavější, určitě věrohodnější než hrdina,

Fučíkovu *Reportáž, psanou na oprátce* jsem si prvně přečetl více než dvacet let po sametové revoluci. Tolik let bylo potřeba, aby vyvlnul odpor, který ve mně vzbuzoval ten propagandistický kult, který kolem Fučíkovy postavy rozvinul socialistický režim. Samozřejmě, v osmdesátých letech 20. století se režim už jen pokoušel udržovat

ten kult při životě. *Reportáž psaná na oprátce* byla na střední škole v povinné četbě. Mám ale pocit, že ji nikdo nečetl. Nebylo to zapotřebí, protože všichni věděli, co v ní je. Příběh hrdinného komunistického novináře a odbojáře, který při výsleších gestapem mlčel a ještě mu pod nosem napsal svou *Reportáž*, propašovanou z vězení. Narozdíl od Mirka, který zradil.

Po těch více než dvaceti letech jsem byl na příběh v knize – ale i na příběh knihy – upřímně zvědavý. Přitahoval mě tou směsí dramatické dějové linky, neuvěřitelných okolností i propagandistického využití. A těšil jsem se na setkání se svým temným hrdinou, s Mirkem Klecanem. Byl tam. A byl úplně jiný, než jsem čekal. Mirek Klecan nebyl tak úplně Mirek Klecan. A Mirek Klecan byl někdo jiný než Jaroslav Klecan.

* * *

Kde je hrdina, musí být i zrádce. To věděl novinář Julius Fučík, když psal svou *Reportáž psanou na oprátce*. Svůj vězeňský příběh zaznamenaný na kouscích papíru v cele, odbojářskou baladu z druhé světové války, vyprávění o vině a trestu, ideovou píseň o charakteru a selhání. Knihu, kterou znal v druhé půli dvacátého století v Československu docela jistě každý (šlo o jednu z nejvydávanejších českých knih vůbec). A kterou v mladších generacích dnes nezná v podstatě nikdo.

Julius Fučík do role hrdiny obsadil sebe. Místo zrádce vyhradil svému spolubojovníkovi z protinacistického odboje Jaroslavu Klecanovi. A vylíčil ho v těch nejodpudivějších barvách. I Fučíkovy portréty gestapáků se vyznačují určitým porozuměním, nebo spíš nadhledem. Zato Klecan, to je člověk zmítaný strachem z fyzického utrpení, který zrazuje své přátele (v knize vystupuje jako Mirek Klecan, tedy pod jedním ze svých odbojářských jmen). Ovšem dlouho neznámá Klecanova korespondence objevená právě ve Španělsku jej vykresluje v jiných barvách. Stejně jako dosud neznámé archivní dokumenty. A také zásadní studie archiváře Davida Majtenyiho „Mírek“ z *Reportáže psané na oprátce* (publikovaná v Časopisu Národního muzea v roce 2020).

Obraz Mirka Klecana zformovala Fučíkova *Reportáž* – a jak se zdálo, navždy. Příběh *Reportáže*, psané na oprátce má dodnes senzační, filmové a bulvární parametry. Její autor ji napsal „ve vězení gestapa na Pankráci“ na jaře roku 1942. Originál *Reportáže* sestává ze sto šedesáti sedmi motáků, podlouhlých kousků papíru

popsaných tužkou. Závěr války přečkaly zakopané v zavařovací lahvi na zahrádce, a muži, který o nich věděl – pankráckému dozorci Aloisi Kolínskému – po válce zřejmě pomohly zachránit život. Díky motákům (a díky děkovným dopisům stovek českých vězňů, které napsali, když měl být Kolínský postaven před soud) mohl prokázat to, že stál na správné straně.

To už byli Fučík i Klecan několik let po smrti. Klecan nejspíš nemohl tušit, jaké místo mu Fučík vyhradil ve své *Reportáži*. Fučík mluví stejně ve svém výslechovém protokolu, i tam s ním vede polemiku, i tam překvapí míra vehemence, se kterou na něj útočí. A tak už to mělo zůstat, protože Fučík, zkušený novinář, nebo spíše politický propagandista, měl mít poslední slovo.

Dohromady je svedl protinacistický odboj. Fučík se ho začal účastnit s jistým zpožděním. Jak se zdá, nečekaná sovětsko-německá spojenecká smlouva, pakt Ribbentrop-Molotov v roce 1939, mu vyrazila dech. I tento zkušený opěvovatel stalinistického Svazu si spojeneckou smlouvu nedokázal dát dohromady s proklamovaným komunistickým bojem proti fašismu (jak se u nás říkalo a říká i nacismu). Fučík, za první republiky všeobecně známá tvář komunistické žurnalistiky, se stáhl do ústraní. Začal se věnovat literární historii a napsal jednu ze svých nejlepších knih, *Boženu Němcovou bojující*, kde ikonickou spisovatelku pojal z bezmála feministických pozic.

V roce 1941 Fučík podle *Reportáže* začíná hledat spojení na komunistický odboj. Podle vlastních slov se mu spojení na komunistické vedení podařilo najít v červnu. Tedy v době útoku nacistického Německa na Sovětský svaz, jímž se stala spojenecká smlouva bezpředmětnou. Tehdy vstupuje do odboje. Fučík píše do ilegálního tisku, pohybuje se kolem ilegálního ústředního výboru komunistické strany (není jisté, zda byl jeho členem) a především pečuje o své dítě – o Národně revoluční výbor inteligence. Ten měl sdružovat přední české intelektuály podle oborů. A jeho cílem nemělo být nic menšího, než připravit nové československé státní zřízení po porážce nacistického Německa. Nový systém měl být socialistický. Celé to mohlo působit jako neškodná diskutérská činnost, z pohledu německých okupačních úřadů to ale byla velezrada. V této verbální odbojové činnosti provozované mezi elitami se Fučík cítil jako ryba ve vodě. A Fučíkovým spolupracovníkem, kterého mu přidělil odboj, byl Jaroslav Klecan.

Fučík píše, že se Klecan stal jeho „pobočníkem“. Opravdu zvláštní odbojová funkce, která jinak nemá ve slovníku odbojářů obdoby. Je třeba připomenout, že Klecan byl bojovník s frontovou zkušeností, kterou Fučík neměl. Novinář Fučík byl navíc známý jako romantik a bohem se zálibou v nápadném chování. Nebylo to spíš tak, že Klecan byl Fučíkovi přidělen, aby na něj dohlížel? To už se asi nedozvíme. Ostatně v *Doznání* Artura Londona se píše, že ve Španělsku se Klecan choval sice statečně, ale nedisciplinovaně, a že proto dostal od strany příkaz, aby se v protektorátu nestýkal s vedením strany a vytvořil si vlastní odbojovou síť. Z dosud neznámých archivních dokumentů a ze studie D. Majtenyiho Klecan v každém případě vychází jako zkušený řečník a osvědčený ilegální pracovník ještě z Československa, zároveň jako někdo, kdo se analyticky zabíral domácí i zahraniční politikou. Možná v případě Fučíka a Klecana nedošlo k setkání zkušeného novináře a jeho mladého pomocníka, jak to líčí Fučík, ale spíše ke střetu dvou vyhraněných, odlišných osobností.

Klecan prožíval nečekané zvraty sovětské politiky vůči nacistickému Německu nejspíš se stejným zklamáním, ale rozhodně z jiné perspektivy. Když k uzavření spojenecké smlouvy došlo, měl už za sebou roky protifašistického odboje, zažité doslova na vlastní kůži. Klecan totiž jako mladý komunista odjel v roce 1937 do Francie. Měl československý pas, který ho opravňoval ke vstupu do všech zemí kromě Španělska. Ilegálně odešel právě tam, právě tak ilegálně se stal členem Mezinárodních brigád – armády až třiceti tisíc dobrovolníků z padesátky zemí světa, kteří přišli bojovat proti fašismu, tedy proti režimu generála Franka, jenž provedl puč proti demokraticky zvolené levicové vládě. Ilegální byla Klecanova činnost už v Československu – verboval zde budoucí interbrigadisty pro Španělsko.

Autentický popis bojových zážitků interbrigadistů lze nalézt v nevydaných dopisech Františka Jaroše z Háje u Duchcova, který bojoval, tak jako Klecan, v praporu T. G. Masaryka: „Jsem zdrav, ale máme zde tuhé boje... Byla tu spousta padlých, které jsme nemohli pohřbít, jak fašisti, tak naši kamarádi jsou v rozkladu a hrozně zapáchají, tak si představte tu vůni. Tak ať se Felix a ta jeho osada nediví, že stále obtěžují o cigarety, neb my tady máme málo kouření, jídla dost, ale ten tabák, toho je málo a my bychom někdy raději nejedli, jen abychom si mohli zakouřit. Když nás někdy bombardují, ani nevíte, jak máme vybičovaný nervy, a to tak toužíš po cigaretě,

jako malý děcko po cumlíku.“ (Osadou je míněna trampská osada, protože Jaroš byl členem severočeské trampské osady Vodopád, pozn. MT.)

Československých interbrigadistů byly více než dva tisíce. Stovky z nich ve Španělsku padly.

V únoru 1939 se Klecan ocitl ve Francii, kam ustoupily statisíce poražených španělských republikánů. S dalšími Čechoslováky skončil za dráty francouzských koncentračních táborů, protože Francie chápala interbrigadisty jako nebezpečné radikály. A ve francouzských koncentracích, v bídných podmínkách, prožil více než dva roky. Nakonec se v červnu 1941 nechal poslat na zajateckou práci do Německa, aby se dostal blíž někdejší československým hranicím. Ty v září 1941 ilegálně překročil a vrátil se do protektorátu s cílem zapojit se do odboje. V něm strávil ani ne rok, než byl spolu s Fučíkem zatčen.

* * *

Scéna zatčení patří ke kardinálním pasážím *Reportáže*. A také k jednomu ze sporných bodů, podobně jako hodnocení Klecanova chování při výsleších. Společensky neukojený Fučík, který strávil měsíce izolace v konspiračních bytech, se konečně dostal do společnosti. Po Praze se jako všeobecně známá osobnost pohyboval leda v bizarním převleku za profesora Horáka, s plnovousem neodpovídajícím jeho věku a s nápodobou kulhání, které jenom budilo pozornost. V pankráckém bytu manželů Jelínkových byl konečně mezi svými. Proti konspiračním pravidlům se tam sešlo sedm lidí, dalším porušením pravidel bylo to, že setrvali v družné rozmluvě. Pak je překvapilo gestapo.

Fučík měl dvě pistole, kterými ho vybavil ústřední výbor komunistické strany. A jedno z písemně formulovaných pravidel komunistického odboje ho zavazovalo klást při zatčení odpor. Když gestapáci vyrazili dveře, Fučík s Klecanem stáli podle *Reportáže* v druhé místnosti dvoupokojového bytu, zatímco v té první se tlačilo s pěti odbojáři nějakých devět gestapáků. Pod oknem přízemního bytu – podlaha je na úrovni ulice – prý stál další. Zatýkající nicméně nevěděli o dvou mužích v druhé místnosti.

Fučík pistole zasunul do postele Jelínkových, vyšel ven a vzdal se. V *Reportáži*, ze které díky svému žurnalistickému umu vyšel jako

hrdina, to popisuje charakterně – nechtěl prý střílet gestapákům do zad a způsobit to, že by spustili palbu proti jeho spolubojovníkům. „Nebudu-li střílet, posedí si snad půl roku, snad rok a revoluce je vysvobodí živé.“ A Klecan? Co dělal Klecan? O Klecanovi není v tomto klíčovém místě *Reportáže* ani slovo.

Tedy... Klecan hraje svou roli ve Fučíkových úvahách popsaných v *Reportáži*, jestli střílet, nebo ne. „Jen Klecan a já z toho nemůžeme vyjít živí, budou nás mučit – ze mě nic nedostanou,“ tvrdí Fučík s neotřesitelným sebevědomím, „a z Klecana? Člověk, který bojoval ve Španělsku, člověk, který prožil dva roky v koncentračním táboře ve Francii a který se uprostřed války dostal z Francie až do Prahy, – ne, ten přece nezradí.“ Fučík tady uvažuje o Klecanovi, i za Klecana. Už jiní si všimli, že autorsky si tu připravuje půdu pro pozdější zvrat děje, kdy v příběhu už nebudou dva hrdinové, ale hrdina a zrádce.

Připomeňme, že Klecan měl za sebou zkušenost krvavé občanské války ve Španělsku. Interbrigadisté si soukromě pořizovali revoly, aby se mohli v případě hrozícího zajetí zastřelit. Na druhé straně fronty na ně mohli čekat Frankovi elitní příslušníci marockých střeleckých jednotek, kteří poražené přinejlepším stříleli a podřezávali. Klecan byl ve Španělsku vyznamenán za statečnost prokázanou při útoku nepříteli. Zdá se být k nevíře, že s touto zkušeností, po sebevražedném návratu do protektorátu, by se nechal jen tak zajmout. Fučík líčí, že když se vzdal, srazili ho k zemi. Na fotografii pořízené po zatčení má na oku modřinu nicméně jen Klecan.

Když se koncem devadesátých let vnuk interbrigadisty Miloše Nekvasila Michal snažil dopátrat něčeho o Klecanovi v Hostivici (jeho předválečném bydlišti), dozvěděl se ústně následující: „Paní Daně Limburské Klecan řekl: ‚Chtěl jsem střílet po gestapácích, ale Fučík mi to zakázal.‘“

Evidenční číslo na Klecanově fotografii s monoklem, pořízené po zatčení, navíc neodpovídá evidenčnímu číslu fotografie Fučíka. Ta čísla by měla následovat po sobě, ale nejdou. Evidenční kniha z Petšchkova paláce, kde výslechy probíhaly, se nedochovala v použitelné podobě.

Klecanův nadřízený z interbrigád, komisař převážně československého praporu T. G. Masaryka Miloš Nekvasil (později vyznamenaný odbojář ve Francii), nicméně považoval Klecana za „nesmírně

čestného, velkého, upřímného člověka“ a přál si, aby se očistilo jeho jméno. V nepodepsaných vzpomínkách přímého účastníka odboje na J. Klecana, které se zachovaly v pozůstalosti M. Nekvasila pod názvem *Profesor odboje*, se píše: „Podezření a odsouzení Mirka Fučíkem je krutě nespravedlivé. Hrstka jeho přátel, co po něm zbyla a nepochybuje o jeho nevině, je chabou baštou proti zdrcující Fučíkově obžalobě. Iničiály JF jsou stále ještě pojem, JK nikdo nezná.“ Profesorem odboje se vzhledem k rozhledu i rozhodnosti míní – Jaroslav Klecan.

Klecanovy dopisy